

Christian den Fjerdes hvervede Hær i Aarene 1638-43.

Ved

K. C. Rockstroh.

Tidsrummet mellem Christian den Fjerdes tyske Krig og Torstensonfejden var for Danmarks Vedkommende fuld af Usikkerhed og Uro som Følge af, at Krigen i Tyskland gentagne Gange førte de kæmpende til Monarkiets Sydgrænse, saa at en Overskriden af denne Grænse laa ret nær. Kongen selv var i en evindelig Uro. Hans Tanker og Interesser optoges uophørlig af Begivenhederne paa den vidtstrakte Skueplads, og han ventede bestandig paa, at Forhold skulde indtræde, der kunde muliggøre en aktiv Optræden under gunstige Betingelser for ham. Rigsraadet fulgte med spændt Opmærksomhed hans Skridt for at forhindre en ny Krig og søgte at indskrænke Kongens Handlefrihed, navnlig ved at man saa vidt gørligt unddrog Kongen Midlerne til en ny Krig: Penge (til Hvervning af Tropper) og Raadighed over Landets egne Stridskræfter. De hvervede Afdelinger, som Kongen i Aarene forud for den tyske Krig havde opstillet i Holsten, var forlængst opløste, og de udskrevne Fodregimenter havde delvis været ophævede fra Fredslutningen indtil 1632, da Kongen efterkom Rigsraadets gentagne Henstillinger og lod de nationale Afdelinger

reorganisere og forøge¹⁾). Samtidig hermed optoges der Forhandlinger med Hertugdømmerne om en Fornyelse af Unionen mellem disse og Kongeriget angaaende den væbnede Hjælp, som de to Lande skulde yde hinanden i Tilfælde af, at saadant skønnedes nødvendigt.

Denne Union, oprindelig stiftet 1533, var i Tidens Løb bleven fornyet gentagne Gange, og nu senest i 1623 var der i Kjøbenhavn bleven vedtaget en „extenderet og fornyet Union“, hvorefter „Riget Danmark“ skulde hjælpe „Hertugen af Slesvig“ og hans Efterkommere med 600 vel rustede Heste (Ryttere) i 2 Kompagnier, medens Hertugdømmerne Slesvig og Holsten skulde hjælpe „Kron Danmark“ med en halvt saa stor Styrke. De tidligere Unioner havde fastsat en kun halvt saa stor Rytterstyrke²⁾).

I 1634 var der bleven ført langtrukne Forhandlinger om det samme, først mellem Christian den Fjerde og Hertug Friedrich af Gottorp personlig (i Christianspris) og senere mellem fuldmægtige fra begge Sider i Kolding, hvor man endelig enedes om at „nedskrive“ bl. a., at foruden den i 1623 fastsatte Rytterstyrke skulde Riget sende 3000 Mand til Fods („vel bevæbnede Knægte“) — Hertugdømmerne derimod 1000 Mand. Disse Folk skulde underholdes af den Part, der ydede Hjælpen, hver for sit Vedkommende. Men først i Maj 1637 blev disse Bestemmelser vedtagne af den slesvig-holstenske Landdag. I den Mellemtid synes Kongen at have interesseret sig meget for at faa Unionen endelig fastslaaet, og Rigsraadet stillede sig ret velvillig hertil, skønt det udtalte

¹⁾ Se Rockstroh: Den nationale Hærs Udvikling I S, 90 ff.

²⁾ Gottorper Arkivet (Rigsarkivet) Nr. 51 b—d og Nr. 55 b. Gemeinschaftl. Arch. (Rigsarkivet) XVII Nr. 122. Slange S. 795.

stærk Tvivl om, at Hertugdømmerne vilde efterkomme den dem paahvilende Forpligtelse.

Efter et foreløbigt Møde i Marts 1637 paa Landdagen i Flensborg mellem danske Rigsraader og deputerede af Hertugdømmerne genoptoges Forhandlingerne paa lignende Maade i April samme Aar — altsaa omtrent samtidig med at Landdagen approberede de foreløbige Aftaler af 1634 — i Odense. Det kom dog ikke heller her til en endelig Overenskomst; men de deputerede fra begge Sider gav Indberetning hver til sin Landsfyrste, og paa samme Dag, den 1. Maj 1637, udstedtes der i Kjøbenhavn og paa Gottorp omtrent ens lydende Bestemmelser om Unionen, og hermed kan denne siges at være endelig fastslaaet¹⁾.

Det var bl. a. bleven bestemt, at det fornødne Mandskab inden 6 Uger efter sket Rekvisition skulde udtages blandt „Landfolket eller Ausschusz“ (d. v. s. af det udkrevne, nationale Folk); men inden 8 Ugers Forløb skulde den ene Halvdel af dette — om ønsket — afløses af hvervet Folk og den anden Halvdel inden yderligere 4 Ugers Forløb; men for at Hvervningen kunde nyde hurtig Fremme, skulde hver af de kontraherende Parter til enhver Tid have de fornødne Pengemidler liggende parat.

¹⁾ Vestervig Klosters Lensregnsk. 1637—38. Gottorper Arkivet Nr. 164. Gemeinschaftl. Arch. XVII Nr. 122. Erslev, Rigsraad og Stændermøder II S. 415, 457. Danmarks Riges Hist. IV S. 224. — Det i Kjøbenhavn den 1. Maj 1637 udfærdigede Dokument forefindes i Original, underskrevet af Kongen og 9 Rigsraader (Christian Friis, Jørgen Urne, Claus Daae, Albret Skeel, Mogens Kaas, Tage Tott, Christen Thomesen, Christoffer Ulfeldt og Corfitz Ulfeldt), og er meget udførligt. Det paa Gottorp udstedte er underskrevet af de 5 Hertuger og det gottorpske Raad.

Nogle Dage senere samledes fem af Rigsraaderne¹⁾ med Chefen for Jyske Regiment til Fods, Oberst Jesper Friis til Ørbæklunde, for at forhandle med ham om, hvorledes Lønningerne skulde ansættes for alle til Regimentet hørende, fra den menige til Chefen selv, og som Grundlag ved Fastsættelsen benyttede man „den gamle svenske Bestalling“²⁾. — Herefter indkaldtes Jyske Regiments 9 Kompagnier, omtr. 1500 Mand, samt et sjællandsk Kompagni paa omtrent 400 Mand. Den 23. Maj marcherede Regimentet over Kolding Aa mod syd, og i Juni mønstredes det i Glückstadt af Knud Ulfeldt (Christoffersen), Hans Ulrik Gyldenløve, Hans Lindenov og Markvard Rantzau. Men iøvrigt havde baade Dele af Jyske Regiment og af Rostjenesten i de nærmest foregaaende Aar gentagne Gange været ude paa Grænsevagt i Hertugdømmerne.

Rigsraadet har dog næppe syntes om den stadige Uro med disse frem og tilbage marcherende Folk, og heri har Kongen funden et yderligere Middel til at skaffe sig Penge til hvervede Tropper. Den 2. Oktober 1637 rejste han fra Glückstadt mod nord og synes først i Flensborg at have forhandlet med deputerede af Hertugdømmerne samt de jyske Raader om Unionens yderligere Udførelse, hvorefter han foreslog det i Odense forsamlede Rigsraad ved Hvervning af Fodfolk „at komplettere det Tal paa den pligtige Assistens og Hjælp,

¹⁾ Det var Christian Friis, Jørgen Urne, Christen Thomesen, Tage Tott og Corfitz Ulfeldt (Glückstadtske Elb-Toldregnskab 1636—40, særlig Bilagene 20, 21 og 23).

²⁾ Jyske Registre 6/2 1637. Erslev II. Ligprædiken over Jesp. Friis.

som Riget efter Unionen Fyrstendømmerne skyldig er“. Rigsraadet indrømmede, at Kongen, som dernede ved Grænsen var Begivenhedernes Brændpunkt nærmest, bedst kendte Forholdene der og sikrest kunde skønne om Hvervningens Nødvendighed. Det bevilgede derfor Penge til Hvervningen, men henstillede samtidig til Kongen, at denne holdt „Holstenerne“ til ogsaa at opfylde deres Forpligtelser, at han underrettede de fjendtlige Generaler om, at de trufne Anstalter alene skulde tjene til de egne Grænsers Sikring mod Strejfpartier, samt endelig at Kongen atter vilde afskedige de hvervede Folk, saasnart de kunde undværes¹⁾).

Efterat Rigsraadet, der længe opholdt sig i Odense, i November yderligere havde givet Luft til sin Misstemning overfor „Holstenerne“, foreslog det, at der til de 1500 Mand udskrevne Folk føjedes 1500 Mand hvervet Fodfolk, og at Løbepladser anvistes i Holsten, hvor Mandskabet vilde være lettest at faa.

Den Instruktion, som Kongen i Oktober gav Kommissarien ved det danske Kontingent, Tønne Friis, Lensmand i Stjernholm Len, er ret oplysende m. H. t. Forholdene ved Grænsen og var meget vel egnet til at berolige Rigsraadet m. H. t. Kongens Hensigter, idet det bl. a. hedder, at „Du iagt haver, at saafremt sig nogen lader befinde at røve eller i andre Maader Undersaatterne med Gewalt at overile, Du det Officererne sligt at afskaffe i det bedste foreholder saavelsom paaminder dem, om slig Midler ej kan hjælpe, at sligt ved det hoshavende Rytteri vorder afskaffet“. Tønne Friis var dog paa det rene med, at Kongens Instruktion ikke var tilstrækkelig,

¹⁾ Jyske Tegn. ¹⁰/₉ og ²⁶/₉ 1637. Tønne Friis' Regnsk. i Holsten November 1637—Juni 1638. Erslev II S. 446.

og han drog derfor til Haderslev for „at hente Ordinans hos hans Majestæt, hvorledes det skulde gaa til, om de Kejserslige endeligen vilde ind i Landteholstein“. Hertil erklærede Kongen: „ . . . om der kommer nogen Partier, saa ville Vi, at Du med det holstenske Folk, saavel Rytteriet som Fodfolket, hvorom de holstenske Kommissarier skal adviseres, det skal afværge saavidt muligt er; men dersom de kommer for stærke, har Du Os ufortøvet det at tilkendegive“. Hertil føjedes nogle Bestemmelser om Bevogtningstjenesten i Grænsedistrikterne i Vintertiden, og kort efter føjede Kongen nogle yderligere Bestemmelser til om det samme ved Ordre til Rigsmarsken Jørgen Urne samt nogle af de jyske Rigsraader og Lensmænd.

Ved Nytaarstid 1638 bestemte Kongen, at foruden de 300 Ryttere af den jyske og fynske Rostjeneste, der stod i Holsten, skulde andre 300 snarest støde til; men pludselig tilbagekaldte han sin herom udstedte Ordre og besluttede sig til at ville hverve nogle Kompagnier Ryttere¹⁾.

Allerede i Maj 1637 havde Kongen forhandlet med Ebbe Ulfeldt om Hvervning af et Fodregiment²⁾. Det blev dog ikke til ham, Kongen henvendte sig, efter at den kejserlige General Gallas i Februar havde sendt Underretning om, at han vilde indkvartere nogle Regimenter i Grevskabet Pinneberg; men han valgte en

1) Jyske Tegn. 17/10, 19/12, 20/12, 28/12 og 31/12 1637, 1/1, 19/1 og 2/2 1638. Tønne Friis' Regnskabsbog. Ligprædiken over Jesper Friis. Erslev anf. Skrift.

2) Sjæll. Reg. 22/5 1637.

ældre og mere erfaren Kriger nemlig Markvard Rantzau, som allerede i Christian den Fjerdes tyske Krig havde ført Regiment. Noget egentligt Hvervepatent er ikke forefundet, og det vides kun, at Kongen den 4. April i Glückstadt gav Rantzau „Befaling og Bestalling til straks at hverve Livkompagniet“, og at herved Lønningssatserne blev bestemte¹⁾. Det aftaltes samtidig, at der straks skulde opstilles 7 Kompagnier à 200 Mand, og med Chefene for de øvrige (6) Kompagnier blev der truffen tilsvarende Aftale. Rantzau fik nævnte Dag udbetalt „Laufgeld“ (Hververpenge, Haandpenge) til alle 7 Kompagnier — 3618 Rigsdaler, idet der var beregnet 2 Rdl. (en halv Maanedes Sold) pr. menig til Haandpenge. Efter den Maade at dømme, hvorpaa Regimentets enkelte Kompagnier blev opstillede, er det muligt, at Rantzau ikke er bleven betragtet som egentlig Regiments-Indehaver, som den der har opstillet Regimentet, men at Kongen har haft Kontrakter direkte med Kompagnicheferne — altsaa at Regimentet var Kongens eget, ikke Rantzaus.

Omtrent samtidig gav Kongen Oberstløjtnant Friedrich von Buchwaldt det Hverv „i Hast“ at opstille 3 Kompagnier „lette“ Ryttere (altsaa ikke Kyrasserer) à 100 Heste, og den 9. April fik Buchwaldt i Rendsborg udbetalt 1000 Rdl. pr. Kompagni eller 10 Rdl. pr. Rytter som „Anrittgeld“ (Haandpenge). En Maaned senere fik Ritmester Niels Lykke til Elvedgaard en tilsvarende Sum til Oprettelse af et fjerde Rytterkompagni, og kort Tid efter befalede Kongen Buchwaldt, at Kompagnierne skulde forøges fra 100 til 150 Heste²⁾. Det ses altsaa,

¹⁾ Tønne Friis' Regnskab i Holsten 1637—38.

²⁾ Sjæll. Reg. 20/s 1638.

at paa dette Tidspunkt var det Kongens Mening, at Kongerigets Sikringsstyrke i Holsten for Rytteriets Vedkommende helt skulde bestaa af hvervede, medens Fodfolket halvt skulde bestaa af nationalt, udskrevet Mandskab, halvt af hvervet. Samtidig begyndte ogsaa Fællesregeringen sine Anstalter til Opstilling af hvervede Kompagnier men i betydelig langsommere Tempo end Kongen.

Vi skal nu — væsentligst paa Grundlag af de bevarede vidtløftige Regnskaber — betragte de Forhold, under hvilke Hvervningen af en Afdeling foregik i Trediveaarskrigens Periode, en Periode til hvilken Kilderne samt det almindelige og specielle Kendskab ellers er ret ringe.

Skønt Hvervningerne som nævnt først begyndte i April Maaned, har Kongen dog sikkert allerede noget tidligere truffen foreløbig Aftale derom baade med Markv. Rantzau og Friedr. v. Buchwaldt, thi Rantzau havde allerede den første Dag en Del af Befalingsmændene til sit Livkompagni til Raadighed og havde ogsaa samlet en Del Vaaben dertil, og yderligere var de øvrige Kompagnichefer med en Del af deres Befalingsmænd straks parat. Der udstedtes straks en kongelig Befaling, hvori nævnedes hvilke Byer og Landskaber der skulde være „Laufplads“ (Samplingsplads) for de forskellige Kompagnier: Befaler derfor Vore Land- og Sognefogder, Borgmestre og Raad m. fl. alvorligst, at de og alle taaler dette, og at de giver de efterhaanden hvervede sædvanlig Servis, Ild og Lys og Lejested; men Forplejningspengene vil Vi naadigst betale efter Vor Forordning og

Takst¹⁾. Den Betaling, der saaledes ydedes Værterne, varierer fra 8 Skilling daglig for en menig til 20 Skilling for en Underofficer og forholdsvis højere for Officererne — for en Oberst 3¹/₂ Rdl.; men iøvrigt fik de hvervede ingen Lønning — bortset fra de alt udbetalte Haandpenge — før den første Mønstring havde funden Sted. Denne afholdtes som Regel inden Forløbet af et fastsat Antal Uger (4 à 6) efter Hvervepengenes Udbetaling, og da skulde som Regel mindst Halvdelen af Mandskabet være bragt til Stede. For de forskudte Hervepenge og i det hele for Kontraktens Opfyldelse maatte Cheferne for Regimenter og Kompagnier stille Borgen, Kaution, saa at ikke enhver Æventyrer og løs Fugl kunde faa Herverpatent.

Som Regel forblev Kompagnichefen selv paa Løbepladsen, medens derimod samtlige Officerer og Underofficerer, der alle havde deres særlige Kontrakt med Kompagnichefen om det Antal Folk, de skulde hverve, sendtes ud i Landet eller endog udover Landegrænsen, forsynet med Bevis for, at de hvervede til deres Konge, for at samle Mandskab, og fra de første Dage efter Hvervningens Begyndelse strømmede nu mindre og større Troppe af nyhvervede under Anførsel af Herveofficererne og Underofficererne ind i Laufpladsen, hvor de hvervede Folk underkastedes et foreløbigt Eftersyn af en kongelig militær eller civil Embedsmand eller af Kompagnichefen.

Det var altid bestemt i Herverkontrakten, i hvilken Udstrækning det hvervede Mandskab paa Mønstrings-

¹⁾ Tønne Friis' og Mogens Sehesteds Regnskaber, særlig Afregningen med Kaptajn Arendt Lückemann. Inländ. Registranten 13/4 1640. Byarkivet i Wilster Acta Nr. 199: 9/5 og 11/5 1638.

dagen skulde være forsynet med Vaaben, Lædertøj og Mundering, og i Forhold hertil var naturligvis Hverve-summens Størrelse fastsat; men det almindelige var dog, at Krigsherren eller Regimentschefen forsynede Mandskabet med „langt“ Vaaben (Musket, Pike), Frakke, Hat, Bryst- og Rygharnisk, Benskiner og Jernhat samt Hest til Rytterne. Dog var det ikke sjældent — og det var Tilfældet her — at den menige Rytter selv mødte med Hest og fuld Udrustning, og navnlig var dette Tilfældet med unge Mænd af god Familie, der slog ind paa Krigerbanen og tjente sig op fra Geledet, og disse bragte derhos som oftest en eller flere „Tjenere“ d. v. s. Ryttere med sig og var derfor særlig velkomne. Disse unge Herrer benævnes undertiden i Rullerne for „Fanejunkere“. Det er klart, at en Rytter, der selv ejede Hest og Udrustning til en Værdi af 70—100 Rdl., ikke maa betragtes som en Landstryger men snarere som en lille Kapitalist.

Hvad Mandskabet selv angaar, da var langt Størsteparten af de her hvervede Holstenere eller Tyskere, nogle faa var Franskmænd eller Englændere, og ikke ganske faa, særlig ved Niels Lykkes Kompagni, var Danske. Baade blandt de menige, Officerer og Underofficerer finder man Folk, som man træffer igen i de nationale eller geworbne Afdelinger lige indtil og med den Skaanske Krig 1675—79. Hverken Alder, Udseende, Legemshøjde, skarpt Syn o. l. spillede nogen større Rolle; men Folkene maatte dog almindeligt ikke være under 16 Aar og ikke over 40—50. Der saas navnlig paa, at de var „sunde og havde gode Lemmer“, og det var særlig velkommen, om de havde tjent før og var krigsvante. —

Man var jo midt i Trediveaarskrigen, og Soldater var en dyr Vare at anskaffe og underholde; thi vel var Udbudet af Varen stort paa Grund af de urolige Tider og de uhyre Skattetryk, men ogsaa Efterspørgslen var overordenlig. Selvfølgelig var der mange løse Fugle og daarlige Subjekter blandt saa mange nyhvervede, men langt Størsteparten af de hvervede Soldater var lige saa agtværdige og hæderlige som Gennemsnittet af de Folkeklasser, hvorfra de var udgaaede. Iøvrigt bliver der senere Lejlighed til nærmere at omtale Retsforholdene og Mandstugten ved disse Afdelinger.

Saa længe Mandskabet kun havde faaet Haandpengene men ikke Mønstermaaned, d. v. s. den første Maanedssold, behøvede man som Regel ikke at frygte for, at det nyhvervede Mandskab skulde løbe bort — idet der bør skælnes skarpt imellem „Bortløben“ før Mønstringen og aflagt Faneed og „Desertion“ efter disse højtidelige og bindende Handlinger. Saa længe den nyantagne Soldat, han være hvervet eller udskreven, ikke var mønstret, havde faaet Krigsartiklerne forelæst og havde svoret, saa længe kunde han ikke straffes efter militære Love, efter Krigsartiklerne.

Til „Mønsterherre“ udnævnte Krigsherren, her altsaa Kongen, altid høje Officerer eller adelige militære Embedsmænd, der kunde optræde med fornøden Myndighed overfor de fremstillende Officerer; deres Kendelser maatte falde prompte, og de var inappellable. Ved Rantzaus Regiment og Buchwaldts Eskadron besørgede Kommissarius Gregers Krabbe, Christian Ulrik Gyldenløve, Grev Pentz, Mogens Sehested og Kay Ahlefeldt Mønstringerne. Men foruden denne første Mønstring afholdtes der jævn-

lig Mønstringer for at kontrollere Kompagniernes Styrke og hele Tilstand¹⁾.

Paa Mønsterpladsen fik Mønsterherren overrakt „Mønsterullen“, nu altid et Hefte i Folio, der var udfærdiget af Kompagniets Mønsterskriver, en Underofficer, med dennes smukkeste Skrift og underskrevet af Kompagnichefen. Paa forreste Side i Rullen („Das erste Blatt“, „Prima Plana“) var opført Kompagniets Befalingsmænd undtagen Gefrejterne — og undertiden Korporalerne — samt Kompagnistaben: Stöckenknecht, Trommeslagere, Pibere, Furerskytter eller Livskytter, og derefter kom de menige, sædvanlig opførte korporalskabsvis og rodevis med Gefrejterne, event. ogsaa Korporalerne i Spidsen. Saa passerede en for en samtlige Befalingsmænd og menige forbi Mønsterherren, der nøje synede Mand, Hest, Vaaben og anden Udrustning og Beklædningen. Mønsterherren selv eller hans Assistent (Skriver) krydsede af i Listen, efterhaanden som Folkene passerede forbi; han noterede hvor der fandtes Mangler, som kunde afhjælpes, og „udmønstrede“ saadanne Folk og Heste, som han skønnede var utjenstedygtige. Var nogen fraværende paa Grund af Sygdom, ude paa Hvervning, med Orlov eller bortløben, skulde Rullen give Oplysning derom, og det overholdtes strængt, at der kun udbetaltes Mønstermaanet til dem, som virkelig var paa Stedet og var „duelige“²⁾.

¹⁾ Der findes i Unionsstyrkens Regnskaber en Rulle, hvorefter Corfitz Ulfeldt har mønstret sin senere Dødsfjende Jørgen Walters Kompagni. Paa Foden af Rullen har Ulfeldt efter Skik og Brug sat sit Navn ved Siden af Walters og har bemærket: „Dette Kompagnie befinder sig nu stærkt „thow“ Hundrede syv og halvfemsindstyve Mand“.

²⁾ Ved Mønstringen af Ritmester Deberens Kompagni anføres: „Afkortet Ritmester Deberen formedelst nogen Svin, hans

En ejendommelig Fremtoning ved Mønstringer i denne Periode var de saakaldte „Passevolanter“, d. v. s. blinde Numre i et af Krigsherren fastsat Antal, for hvilke Kompagnicheferne nogle Maaneder oppebar Lønning. Som oftest bevilgedes saadanne „Passevolanter“ kun i de første Maaneder efter Kompagniets Oprettelse, og deres Antal kunde stige til 7—8 ved et Kompagni. Et tilsvarende Forhold var det, at det undertiden bevilgedes, at Regimentets Auditor eller en Læge — ikke Feltskærerne, af hvilke der altid var normeret et bestemt Antal ved Regimentet — i Stedet for egentlig Lønning fik Tilladelse til at oppebære f. Eks. en Soldaterlønning ved hvert Kompagni, og at altsaa et tilsvarende Antal Soldaternumre var „vacant“. Ved hvert Kompagni fandtes der 4 „Livskytter“ hos Kaptajnen, medens Løjtnanten havde „einen Jungen und einen Knecht“, der alle oppebar menigs Lønning, og endvidere var der ved Kom-

Ryttere har nederskudt — Penge 6 Rdl.“, og umiddelbart efter: „Desligeste er ham afkortet, formedelst hans Mønster-skriver har givet Usandfærdighed an paa Mønsterpladsen — Penge 25 Rdl.“ — Ved en Mønstring, som Frederik Urne, Lensmand paa Kronborg, afholdt over et af Rantzaus Kompagnier, bemærker han — paa ikke dadelfrit Tysk —: „... hat auch selbige Kompagnie allemahl aufgewartet unter die predigt, wan ihre Königl. Maytt. hier sein gewesen, und alszdan auch die mitgerechnet so die Wacht haben gehabt...“. Altsaa har han dog anset det for nødvendigt at gøre Bemærkning i Rullen om det ved kongelig Vagttjeneste fraværende Mandskab. — Tønne Friis bemærker paa en Mønsterrulle: „Profossen er intet regnet med“ [ved Mønstringen og altsaa til Lønning bagefter] „for han er kasseret“. Ved Mønstringen af Abel Spiess' Kompagni havde Kongens Skriver, Henrik Müller, udbetalt Mønstermaaned til 8 Befalingsmænd, der var fraværende paa Hverving, men Kay Ahlefeldt vilde ikke lade dette passere, og Kaptajnen maatte ved næste Maanedes Lønning betale Pengene tilbage igen osv.

pagniet 3—4 Pibere og Trommeslagere samt en Stöckenknecht (militær Politibetjent, Retsvidne). Da hvert Kompagni havde sin Fane, havde det ogsaa Fænrik. Underofficererne var Sergenter — sædvanlig 3 — og en Furer. Det hed sig, at den „gamle svenske Kapitulation“ skulde være gældende ved denne Hvervning; men Kongen gik dog ind paa, at der alligevel ved hvert Kompagni maatte være en Kaptajn d'Armes (Vaabenmester, Underofficer) og en Gefrejterkorporal. Denne sidste var altid Officersaspirant og rangerede ikke alene over de andre Korporaler men ogsaa over de ældre Underofficerer og havde højere Lønning end disse. De nævnte „Livskytter“ var ofte Officerssønner, Drengene i 14—16 Aars Alderen, der under denne Form begyndte deres militære Uddannelse — som Regel den eneste de fik i hele deres militære Løbebane, da saa godt som alle Datidens subalterne Officerer fik deres Uddannelse ad praktisk Vej. Ved et Rytterkompagni var der 3 Officerer, 1 Kvartermester, 1 Mønsterskriver, 3 Korporaler og 2 Trompetere men ingen Sergenter eller Gefrejtere.

Til Regimentsstaben henregnedes, foruden Obersten, Oberstløjtnant, Major, Regimentskvartermester (Oberstens tekniske Medhjælper ved Ingeniørarbejder i Lejre, Befæstninger osv.), Regimentssekretær og Auditor i een Person, Adjutant, Feltpræst, Profossen (Politimester og Arrestforvarer) med sine „Drabanter“, Skarpretter og Stöckenknecht. Saavel Oberst som Oberstløjtnant og Major havde Kompagni, hvad der forøgede deres Lønning omtrent til det dobbelte af den, de fik efter deres Charge. Ved Oberstens Kompagni, „Livkompagniet“, var en ældre Løjtnant næstkommanderende og havde Titel af Kaptajnløjtnant.

Den første Mønsterrulle opbevarede med særlig Omhyggelighed, og ved de senere Mønstringer refereredes der til den i Anledning af manglende eller ny tilgaaede Folk o. l., og ved Desertørernes Navne satte man den karakteristiske Tegning af en Mand hængende i Galgen. Efter endt Mønstring stilledes Kompagnierne hver under sin Fane, Krigsartiklerne oplæstes, Kommissarien, Mønsterherren „tog Æden (Ed) af dem“, af samtlige til Kompagniet hørende, og hermed var Kompagniet endelig „formeret“. Umiddelbart efter fik Kompagniet udbetalt „Mønstermaaned“, d. v. s. Lønning for den første Maaned, fuldtud og forud.

Efter at Mønstringen var afholdt og Mønstermaaned udbetalt, blev Kompagnierne ofte forlagt fra de aabne Byer ind i Fæstningerne, hvor man lettere kunde holde paa Mandskabet, indtil dette var bragt under stram Disciplin og fast sammenarbejdet ¹⁾. Kompagniernes Styrke ved Fodregimenterne var midt i Maj bleven forøget til 300 Mand (Hoveder), og samtidig var Opstillingen af yderligere 3 Kompagnier til de tidligere 7 bleven fastslaaet.

Efter Kompagniernes Afmarch fra Laufplatz til Standkvarteret indgav Magistraten i Laufplatz sin specificerede Regning over de hafte Udgifter — til Krigskommissarius. Det kunde vel hænde, at de indkvarterede og deres Værter ikke havde holdt sig de fastsatte Takster efterrettelig, men i Forventning om snarlig Be-

¹⁾ Kay Ahlefeldt skal forlægge et nyhervet og nymønstret Kompagni ind i Rendsborg, „da det til Vedligeholdelsen af god Disciplin er bedre, at dette Kompagni lægges i en med Mure omgiven Plads, hvor den egenmægtige Bortløben kan afværges og derved mange Klager forebygges“. (Inländ. Registr. 1/7 1640).

taling af Mønstermaaned har levet for muntert¹⁾. Dette gav da Anledning for Kommissarius til at trække Beta-lingen i Langdrag — ofte i aarevis — og saa maatte der, efter vedholdende skriftlige og mundtlige Reklamationer fra Magistraten, en kongelig Ordre til for at faa Ende paa Sagen²⁾. Men at Kongen betragtede de forefaldne „Excesser“, altsaa Overskridelser af den almindelige Takst, som sig ganske uvedkommende, ses bl. a. af en Ordre til Generalkrigskommissarius i disse Aar, Knud Ulfeldt til Svenstrup. Indbyggerne i Flensborg Amt og Svabsted Amt vilde nemlig ikke nøjes med de fastsatte 8 Skilling daglig, som Ulfeldt omsider ifølge Ordre vilde udbetale, og da dette berettedes til Kongen, beordrede han, at de bevilgede Penge uden videre skulde hensættes paa Raadhuset i Flensborg mod Amtmandens Kvittering — saa kunde, som det udtales i Ordren, Indbyggerne tage dem, om de vilde³⁾.

Lønningerne ved Militsen varierede selvfølgelig noget fra Tid til anden, men var for nærværende Tid, som rimeligt var, meget høj. Til at begynde med var Lønningen for en menig Infanterist 4 Rdl. maanedlig, Maaneden regnet til 30 Dage, dernæst 1 Rdl. om Ugen,

¹⁾ I 1640 indgav Amt og By Rendsborg en Beregning over 2750 Mark lybsk for Laufplatz til kun 50 Mand. „Vi kan ikke forstaa, hvorledes saa stor Sum fremkommer, da Knægtene straks efter Mønstringen gik i sædvanlig Maanedslønning. Vi vil vide, hvorledes man kommer til saadan overmaade stor servis“. (Inländ. Registr. ³/₁₂ 1640). — Kaptajn Balzer Lüderwald havde i 1638 i Rendsborg beregnet sig 91 Mark 8 Skill. lybsk pr. Dag til en Styrke af 139 Mand; men dette var ifølge Gregers Krabbes Revision 25 Rdl. „formøged“, der altsaa blev „decourteret“ osv. osv.

²⁾ Bl. a. se Inländ. Registr. ¹/₂ og ²⁹/₈ 1640.

³⁾ Jyske Tegn. ²⁰/₁₂ 1640.

Ugen regnet til 8 (!) Dage; men senere gik Kongen paa Officerernes indstændige Anmodning med til at sætte Lønningsmaaneden til 31, senere igen til 30 Dage. Ved Rytteriet var Lønningen til en menig 10 Rdl. maanedlig; men heraf skulde Rytteren selv afholde Udgiften til Foder og Beslag m. m. Paafaldende var til enhver Tid den meget lave Lønning til Underofficererne, den meget høje til Officererne, og navnlig var de høje Officers Lønning ganske uforholdsmæssig stor. Men hertil kom for Rytterofficererne, undertiden ogsaa for Underofficererne, et efter Chargen større eller mindre Antal Rideheste med tilhørende Knægte, der lønnes ligesom en menig Rytter. Fodfolks officererne var paa tilsvarende Maade hver normeret med et Antal Vognheste (og Vogne) til deres Bagage, til Brød til Kompagniet, til Befordring af Familie og Tjenerskab osv. I Lønningerne indeholdtes der Afdrag for Vaaben, „Liberierne“ (Uniform) — sædvanlig kun Frakker — Sko osv. fra 2 Ort til en halv, ja endog til en hel Rigsdaler maanedlig, alt eftersom Lønningen udbetaltes mere eller mindre prompte.

Vel bekendte er de mangfoldige Klager fra militære over manglende Lønning for Maaneder, ja Aar; men man maa ikke tage disse Klager altfor bogstaveligt. Det kunde vel ske, at Befalingsmænd og menige i lange Perioder under en Krig ikke fik udbetalt egentlig Lønning, men til Gengæld fik de Forplejning, Beklædning og Kvarter osv. in natura — om end ofte maadeligt og utilstrækkeligt — og man maa da forstaa Klagerne saaledes, at der i længere Tid ikke er bleven gjort Afregning, at der ikke var bleven udbetalt rede Penge. Man maa ogsaa erindre, at det overfor geworbne Afdelinger, ligesom i vore Dage af og til overfor Matroser, til en vis

Grad var en Fordel, at Personellet lige ned til de menige havde forholdsvis meget betydelige Summer tilgode, da man derved havde det sikreste Tag i dem, var bedst sikret imod Desertioner, mod Efternølere, Marodører, Simulanter osv.: det gjaldt for alle ved Afdelingen om at holde ud, at følge med til det yderste; thi den, der var fraværende ved Mønstring, eller naar Afregning endelig udbetaltes, løb en stor Risiko. Det er i saa Henseende i høj Grad betegnende, naar Kongen kort efter den første Mønstring i 1638 beordrer Krigskommissarius Mogens Sehested: „.... vil Vi naadigst (!), at Du skal dem¹⁾ en 8 Dage tilbage af hver (!) deres Maanedes Sold uformærkt eller ved Undskyldning entholde, paa det de ikke, naar de Pengene ganske har [faaet], bort skal udrejse, men altid noget resterer“²⁾. Meningen hermed er tydelig nok: af hver Maanedes Sold skal der holdes en Fjerdedel tilbage. Kongen havde i de samme Dage, for at fremme hurtig Hvervning, beordret Kommissarien til at udbetale Mønstermaaned til de nyhvervede, straks naar de blev præsenteret, hvilket jo var en usædvanlig Begunstigelse; og for den Maanedes Sold vilde Kongen hurtigst muligt have Dækning.

Paa den anden Side maa det fremhæves, at Kongen holdt fast ved, at den med Mandskabet m. fl. sluttede Hvervningsoverenskomst var en gensidig Forpligtelse, gældende saavel for Krigsherren som for den menige i Geledet. Saaledes da Kongen i December 1639 efter Aftale med Hertugen af Gottorp foretog en Reduktion af en Del af Lønningerne, befalede han, at de, der ikke var tilfredse med den skete Forandring, skulde have

¹⁾ D. v. s. de hvervede Soldater.

²⁾ Jyske Tegn. 20/6 1638.

deres Tilgodehavende udbetalt og straks aftakkes¹⁾. Tilsvarende skete ved den forsøgsvis Udlægning af geworbne Ryttere paa Kronens Bøndergaarde i 1646.

Forvaltningen af de store Pengemidler, som de hvervede Afdelinger krævede, var overdragen til en Generalkrigskommissarius, valgt blandt Højadelen. Efter at flere Adelsmænd kort efter hverandre havde varetaget denne Bestilling, overdroges den til Knud Ulfeldt til Svenstrup²⁾, som bestred den i en Aarrække i Krig og Fred. Det var baade en ansvarsfuld og en anstrængende Stilling, og naar man ser, hvor ringe Medhjælp Kommissarierne havde, forbauses man over, at de var i Stand til tilfredsstillende at forvalte et saa omfattende Embede, der dog maa have ligget udenfor det for dem tilvante, og det er ikke at undres over, at Kommissarierne, navnlig i Begyndelsen af deres Embedsvirksomhed, kunde vise nogen Usikkerhed. Om disse Kommissarieanliggender skriver Kongens Rejsesekretær Oluf Brockenhuus den 24. Sept. 1638³⁾ i Glückstadt til daværende Generalkrigskommissarius Mogens Sehested til Holmgaard, Lensmand paa Skivehus:

Efter Din Begæring og Memorials Lydelse til Rendsborg har jeg underdanigst talt Hans Maj. til; først om en Missiv til Dig [om] at betale det danske Folk, som laa i Krempe, paa det Du kunde have den at lægge hos Dit Regnskab. Hvortil Hans Maj. naadigst svarede mig, at det ikke gjordes fornøden, anseende man vel vidste, at hvor Folket var og Dig angik at betale dem, naar Tiden var omme, eller det Dig blev befalet: da skulde Du som en bestalter Commissarius det

¹⁾ Jyske Tegn. ²⁶/₁₂ 1639.

²⁾ Om ham og nærmere om Kommissariestillingen se Forfs. Afhandl. Hist. Tidsskr. 8. R. I, S. 405 ff.

³⁾ Krigskommissarieregnskaberne 1638.

efterkomme og derfor foruden nogen saadan videre Missiv noksom stod til troende, naar Du med Regnskabet klarerede og beviste, Folket at være efter Din Charge og af Dig betalt — hvorfor, kære Broder, intet videre i den Post kunde denne Gang forrettes.

Ellers desforuden maatte Du venligen vide, at det er mig befaleet af Hans Kgl. Maj. at lade Dig forstaa Hans Maj.s Villie at være, at Du eller den Commissarius, [som] efter Dig kommer, skulde ligge her til Glückstadt eller Krempe (dog mente helst Hans Maj. her til Glückstadt) med Pengene, som udi en velforvaret Sted, og lade Folket, som skulde have Penge, paa sine visse Terminer forføje sig til Dig, her at annamme sine Penge, eftersom der og, ved visse forordnede Pengene at annamme, bedst kunde omgaas, saa at Commissarien ikke havde fornøden selv at rejse til dem om Pengene (som dog forstaar sig selv). Hvilket, kære Broder, jeg saa venligen efter naadigst Befaling vil lade Dig og Dine Efterkommere vide. — Angaaende de Bestallinger Du begærede, har jeg talt med Reventlow om. Han har lovet, at Du skal faa dem. Han er for 2 Dage siden kommen hid. Imorgen, vil Gud, rejser vi med Hans Maj. til Flensborg — kommer dog snart hid igen. Faar Du dem ikke før, saa skal Du nok faa dem da. Kære Broder! Jeg har for faa Dage siden skrevet til Dig efter Hans Maj.s Befaling og aviseret Dig om en 9000 Rdl., her staar til Dig, som Du skal lade affordre, naar fornøden gøres — det Du vel ikke forsømmer.

Bevæbningen ved Fodfolket bestod for de to Trediedele af Musket, en Trediedel Pike. Christian den Fjerde havde under sin Krig i Tyskland næret den skæbnesvangre Tro at kunne undvære Stødvaabnet for alene at bevæbne Fodfolket med Skydevaaben; men han havde høstet sørgelige Erfaringer i den Henseende, og Piken forblev endnu i mere end et halvt Aarhundrede uundværlig for Fodfolket, indtil „Schweinsfeder“ og Bajonet afløste den. Underofficererne førte

som sædvanlig Hellebard, Officererne Partisan. Til Musketten hørte endnu Fourquetstok (Gaffelstok) til Anlæg under Ildafgivelsen samt Bandoler til Krudt og Kugler m. m. Pikenererne var endnu udstyrede med Bryst- og Rygharnisk, Benskiner og Jærnhat („Potte“) — undertiden ogsaa Ringkrave (om Halsen). Disse Dækvaaben benævnedes almindeligt „Pikenierwappen“ og forskreves som oftest fra Nederlandene. Musketererne bar Filthat. Den almindelige Pris for en Musket var 4 Rdl., for en Degen 1—2 Rdl.; Piken kostede det samme som Musketten. Samtlige Soldatervaaben indkøbtes i Udlandet, da man herhjemme før Anders Bildes Tid kun kunde tilvirke de allersimpleste Sorter af Spyd.

Det hed sig, at Rytteriet var „let Rytteri“, og det har derfor formentlig været bevæbnet med Musket og Kaarde. Dette Rytteri var dog i Virkeligheden ikke lettere, end at Svenskerne i Torstenssonfejden karakteriserede det som tungt og ubehjælpsomt, og navnlig var Hestene for fede og utrænede i Sammenligning med det svenske Rytteris.

Uniformen, „Liberiet“, bestod af Frakke, Knæbenklæder, lange Strømper og Sko. Frakken skulde være blaa, men om Farven af Benklæderne m. m. synes der ikke at have været bestemt noget. Til Uniformen udleveredes undertiden Hætter, „Caputzer“, „Capuser“, til at trække over Hovedet. Nogle Aar tidligere havde Kongen indført et blaat Felttegn for det danske Rytteri, og det er sandsynligt, at den samme Farve brugtes endnu. I 1641 befalede han, at det slesvigske Infanteri skulde have et „Aftegn“, vistnok en Roset eller lign., af rød og gul Farve, det holstenske af rød og hvid Farve,

medens Rytteriet efterhaanden skulde anskaffe Skulderskærf i de samme Farver. Rytteriets Faner, Estandarterne, var som oftest meget kostbare, af svært Damask eller Silke og med Deviser og Symboler broderede i Guld samt forsynede med Guldfrynser osv. Fodfolkets Faner var vel ogsaa af Silke (Taft), men Devise og Symbol var som oftest kun paamaalede. Baade Faner og Estandarter havde en Krone øverst paa Stangen.

Efterhaanden som Hvervningen af Fodfolk og Rytteri skred frem, hjemsendtes større og mindre Dele af det nationale Mandskab, idet Begyndelsen skete med Rostjenesten ved Midten af Maj, med Størstedelen af Fodfolket sidst i samme Maaned¹⁾. Først i Juni var Rantzaus Regiment atter bleven mønstret men var ikke saa stærkt, som Kongen havde ventet det, hvorfor han tillod et af Kompagnierne at hverve i Danmark og beordrede to andre Kompagnier til at marchere til Kolding — vistnok i samme Øjemed. Nogle Kompagnier af udskrevet dansk Mandskab, som en Tid lang under Kommando af Chr. Ulrik Gyldenløve havde staaet som Besætning i Grevskaberne Oldenburg og Delmenhorst, beordredes ved samme Tid tilbage til Holsten, hvor Mandskabet, efter at være mønstret, skulde stikkes ind i det hvervede Regiment. Men ikke nok hermed: Kongen lod yderligere udskrive 600 Rekrutter i Jylland — af det bedste Mandskab der var at faa, ingen under 17—18 Aar, hedder det i Ordren — hvilke straks skulde afmarchere til Holsten²⁾.

¹⁾ Jyske Tegn. 17/5 og 31/5 1638. Sjæll. Reg. 20/5 1638.

²⁾ Jyske Tegn. 17/7 1638. Vestervig Kloster Lens Regnsk. 1638—39.

Om Forsommeren 1638 stod man aabenbart overfor en Krise: den kejserlige General Gallas havde indkvarteret sig i de Bremenske Lande, hvor Kongen jo havde faaet Prins Frederik (den Tredie) anbragt; Kongen havde maattet trække de egentlig danske Tropper bort fra Grevskabet Oldenburg m. m. og havde for en Sum af 160,000 Rdl. maattet købe Holsten fri for Indkvartering. Rigsmarsken, der sad som Lensmand i Vestervig Kloster, beordredes til hurtigst at afgaa til Holsten for at overtage Kommandoen over det danske Rytteri, og det synes at være bleven overdraget Axel Urup i Hast at hverve et Regiment til Fods¹⁾. Personlig var Kongen gunstig stemt for Tanken om i Forbund med Kejseren at gribe ind i Krigen i Tyskland, men Rigsraadet vilde ikke gaa med hertil, og fra August Maaned synes der igen at være indtraadt forholdsvis Ro ved Grænsen. I September var Rigsraadet samlet i Odense, hvor man enedes om at henstille til Kongen, at det hvervede Fodregiment reduceredes til 2000 Md., Rytteriet til 400 Heste, og at det udskrevne danske Mandskab i de hvervede Kompagnier hjemsendtes, i ethvert Fald dog foreløbig, medens det geworbne Folk lagdes i Vinterkvarter i Slesvig og i Riget. Kongen har dog ikke paa dette Tidspunkt villet gaa med til en Reduktion men kompletterede tværtimod Fodregimentet til fulde 3000 Md. ved yderligere Indstikning af udskrevet jysk Mandskab. I Begyndelsen af 1639 traf Fællesregeringen Anstalter til at forøge sine geworbne Kompagnier. Samtidig ses Kongen at have bearbejdet Rigsraadet for at opnaa Forøgelse af de geworbne Tropper, og Corfitz Ulfeldt søgte meget

¹⁾ Vestervig Kl. L. Regnsk. 1638—39. Schäfer, Gesch. v. Dänem. V. S. 588. Ligprædiken over Axel Urup.

energisk at støtte ham heri. Det var ved samme Tid, at Kongen gjorde Skridt for at skaffe sig 3000 Md. af-takkede hessiske Tropper ind i Landet¹⁾.

I Februar 1639 blev Størstedelen af det geworbne Fodfolk og Rytteri forlagt til Købstæderne i Jylland, og hermed gjordes Begyndelsen til de hvervede Troppers Vandringer omkring i Riget fra øst til vest, hvorved i de næste 10—12 Aar Befolkningen overalt kom til at gøre grundigt Bekendtskab med Datidens Militærvæsen. I Hovedsagen forblev de geworbne Tropper i Jylland indtil Foraaret 1640, da de spredtes mere over Riget og delvis forlagdes i Hytteløjre i mindre dyrkede Egne — saaledes ved Stribsodde, paa Østerøen ved Nyborg osv. — om Sommeren, men om Vinteren atter gik til Byerne, hvor de forblev, indtil Kongen om Vinteren 1641—42 samlede alle geworbne Afdelinger i den store Lejr ved Fühlsbüttel i Nærheden af Hamburg. Atter vendte de tilbage til Riget, særlig Jylland, og forblev her indtil Foraaret 1643, da de en kort Tid droges til Holsten, hvorefter de paany vendte tilbage til Riget, hvor de forblev, indtil Torstenson i December 1643 faldt ind i Landet. Under det sidste Ophold i Holsten brugte Kongen de hvervede Tropper ved sine Stridigheder med Hamburg.

Om Sommeren 1639 blev der aftakket 200 af de geworbne Ryttere, hvorved Kongen jo imødekom et af Rigsraadets Ønsker²⁾.

¹⁾ Ausländ. Regist. ²⁰/₄ 1638. Gemeinschaftl. Archiv XVII, Plakat ²¹/₁ 1639 og senere. Indlæg fra Corf. Ulfeldt, se Fridericia, Danm. ydre polit. Hist. II, S. 114 og Erslev anf. Skr. Februar 1639.

²⁾ Jyske Tegn. ²⁵/₅ 1639. Henning Walckendorfs Regnskabsbog ⁹/₃—¹³/₆ 1639: Den 5. Juni rejste jeg efter Rigens Marsks Ordre fra Haderslev til Kolding og Ribe for at aftakke 200 Ryttere, og den 7. Juni sendte jeg min Skriver til Kjøbenhavn til Kongl.

I Anledning af den første Indkvartering af de geworbne Tropper i de jyske Købstæder udstedte Kongen en Ordinans om disse Troppers Forhold i Kvartererne. Det paalagdes herved Lensmændene, at de skulde føre Opsigt med, at de geworbne Tropper „ingen Gewalt udøver eller Mutvillie driver“, men at de betalte for, hvad de fik af Undersaatterne, og nøjedes med den „servis“, som var gjort for dem, nemlig: en gemen Rytter en Seng, Stald til hans Hest, Lys og Ild saavidt Værten bruger — „som er at forstaa“ at se ved Værtens Lys og koge ved Værtens Ild og ikke videre; en Officer til Hest et Kammer med Seng og med nødtørftig Ild og Lys. Alt andet skal betales, med Drik og andet, eftersom de kan forliges om, for Hø og Strøelse hver Dag og Nat 4 Skilling dansk. For Fodfolkets Indkvartering gjaldt ganske de samme Bestemmelser — Hesten naturligvis fraregnet. — Dersom nogen tages noget fra uden Bevilgning, „det være sig en Høne“, da skal saadant antegnes, paa det det kan kortes Regimentet eller Kompagniet; med mindre de vil udlægge dem, der har gjort det.

I Ribe indkvarteredes paa denne Maade 2 Kompagnier Ryttere, og Kolding fik 2 andre Kompagnier, medens der af Fodfolk lagdes 2 Kompagnier i Horsens, 1 i Vejle, 1 i Aarhus, 1 i Randers, 1 i Middelfart — Resten i Hertugdømmerne¹⁾.

Inden vi gaar over til at omtale Forholdet mellem de hvervede Tropper og den civile Befolkning, skal det kortelig nævnes, hvorledes de øvrige hvervede Afdelin-

Maj. og Rigens Raad for at forstående dem om disse Rytteres Aftakning, og hvorledes dermed skulde forholdes.

¹⁾ Jyske Tegn. ¹³/₂ 1639.

ger opstod i Hertugdømmerne i Aarene før Torstenssonfejden.

Det er omtalt foran, at samtidig med Kongens Hvervninger paa Rigets Vegne paabegyndtes Opstillingen af Hertugdømmernes Andel af Unionen, der jo skulde udgøre 1500 Md. til Fods og 300 Ryttere; men medens det gennem de danske Krigskommissariers Regnskaber er let at følge Rigskontingentet gennem Aarene, er det for Hertugdømmernes Styrke ret vanskeligt, da de holstenske Kommissariers Regnskaber synes at være forsvundne. Fodregimentet, „Holstenske Regiment“, ogsaa kaldet „Kongens Leibguardie“, talte i Foraaret 1640 mindst 1500 Md. under Kommando af Oberstløjtnant Henrik v. Buchwaldt og havde en Tid 6, en anden Tid 8 Kompagnier. Det afgav jævnlig enkelte Kompagnier som Besætning i Grevskaberne Oldenburg og Delmenhorst men indkvarteredes iøvrigt omkring i Hertugdømmerne¹⁾. Det synes, som om disse 1500 Md. særlig er opstillede paa Bekostning af de kongelige Dele af Hertugdømmerne, eftersom de indkvarteredes alene i disse, og det synes, at Hertugen af Gottorp har nøjedes med at opstille sit Kontingent dels af „Ausschusz“ af Byer og Landskaber, dels af enkelte hvervede Kompagnier.

I April 1640 overdrog Kongen sin Svigersøn Grev Christian Pentz at hverve et Regiment Fodfolk, et „Livregiment“, paa 3000 Md. i 10 Kompagnier. Det skulde have Løbeplads i det sydlige Holsten, og Pentz fik straks udbetalt 4000 Rdl. i Hvervepenge, hvilke foreløbig toges af Rigets Penge²⁾. I Juni mønstredes Regimentet første Gang; men det havde endnu ikke naaet Halvdelen af

¹⁾ Inländ. Registr. 10/4 1640 og 13/9 1641. Jyske Tegn. 20/12 1639.

²⁾ Inländ. Registr. 13/4 1640. Knud Ulfeldts Regnsk.

den projekterede Styrke, og det gik i det hele smaat med Hvervningen, hvilket vistnok hovedsagelig laa i, at Kongen personlig skulde udrede Midlerne dertil. I September maatte han beordre, at 2 Kompagnier skulde understikkes, og at Regimentet kun skulde tælle 1200 Mand, og det blev først godt, da han i December fik udvirket, at Regimentet skulde lønnes af Rigets Midler, altsaa af Unionsskatterne, ligesom de først hvervede Afdelinger¹⁾).

I August 1641 begyndte Kongen at træffe Forberedelser til Afgørelse af en af de mange Stridigheder med Hamburg og til Ordningen af det Pinnebergske Spørgsmaal, hvorfor han beordrede Grev Pentz („Holstenske Leibregiment“) og Henr. v. Buchwaldt („Leibguardien“) til at avertere deres Officerer om at holde sig parat til Opbrud, da Kongen agtede at „campere paa et vist Sted“, og kort efter sendtes der 300 Md. jyske Soldater til Holsten, hvorhen ogsaa „Det Gamle Danske Regiment“ beordredes²⁾. Dette Navn blev fra nu af almindeligt for Markvard Rantzaus Regiment til Forskel fra de andre hvervede Regimenter. Rantzau var iøvrigt død i August 1640, og Regimentet førtes midlertidig af Oberstløjtnanten, Paul Sehested, der ogsaa var en af Kongens Vaabenfæller fra den tyske Krig.

Omtrent samtidig med Opbrudsordrerne fik Pentz Befaling til ved Hvervning at komplettere sit Regiment, der hurtigt bragtes op paa en Styrke af omtrent 2000 Md. Men desuden har Axel Urup en kort Tid kommanderet et saakaldet hvervet Regiment i det sydlige Hol-

¹⁾ Jyske Tegn. 15/12 1640. Inländ. Registr. 20/9 1640.

²⁾ For at „slage Lejren“ (Knud Ulfeldts Regnskabsbog 29/7 1641). Inländ. Registr. 9/8 1641.

sten i denne Tid. Hvor stærkt dette Regiment var, kan ikke opgives, ligesaa lidt som det nærmere ved dets Sammensætning; men det er sandsynligt, at det for en stor Del har faaet sit Mandskab fra de Styrker af udskrevet Folk, som i dette Efteraar stod i det sydlige Holsten — blandt andet de nylig nævnte 300 Jyder samt 300 Md. af Skaanske Regiment¹⁾.

Hermed havde Christian den Fjerdes hvervede Fredshær omtrent naaet sit Maksimum, men dette var ogsaa efter Datidens Forhold meget betydeligt. „Det Gamle Danske Regiment“ talte 3000 Md., Pentz' Regiment 2000, Henrik v. Buchwaldts 1500, hvortil kommer det af Axel Urup samlede Regiment, der maa sættes til mindst 1000 Md., saa at man kommer op til en Styrke af 7500 Md. Fodfolk. Ryttereskadronen var atter bleven forøget til den oprindelige Styrke af 600 Heste, men var ikke bleven yderligere forøget. Aaret efter sendtes hele Pentz' Regiment over i Stift Bremen og forøgedes ved Hvervning til omtrent 3000 Md. Fra Efteraaret 1642 til Foraaret 1643 laa hele dette Regiment paa Sjælland²⁾.

Den 14. September 1641 beordrede Kongen fra Glücksburg (i Glückstadt) Regimenterne Pentz, Schested og Buchwaldt til den næste Dag at afmarchere „auf die Horst“ (omtr. 15 Kil. øst for Glückstadt) til den derværende

¹⁾ Den 24/11 1641 i Lejren ved Fuhlsbüttel udtaler Kongen om Ax. Urup: Vi vil forunde ham det Regiment, som han har hvervet selv, fremfor nogen anden Oberst at maatte føre, naar Vi nogen Tid tilsinds bliver igen at ville forestille en Oberst derfor, og saafremt det skal forblive her i Holsten (Jyske Tegn.).

²⁾ Glückstadtske Proviantregnskaber 1639—42. „Krigssager 1642“: Mønstringer foretagne ved „Hs. højgrevelige Durchlauchtighed“ med Christoffer Gabel som Skriver.

Skov¹⁾, hvor man synes at have fældet Tømmer til de meget betydelige Lejrarbejder ved Fuhlsbüttel. Dette Sted ligger 10 Kil. nord for Hamburg og indenfor selve Fristatens Omraade. Lejren blev befæstet med Palissader, formentlig ogsaa Grave; Hovedvejen spærredes med Slagbom og Spanske Ryttere, og der byggedes flere Corps de Garder (Hovedvagter ved Indgangene til Lejren) — ja selv en „Justitz“ (Arrestbygning) „neben dem Holzern Pferde“ savnedes ikke. Kongen opholdt sig Vinteren 1641—42 hyppig i Lejren; men til nogen egentlig krigersk Virksomhed kom det jo ikke.

Det skal anføres, at Kongen ogsaa i disse Aar søgte at sikre sig Medhjælp ved Kommandoføringen i Tilfælde af Krig, idet han engagerede den senere saa bekendte Oberst Jens v. Hadersleben, Generaladjutant Oberst Schierbou (Schurboy, Schierboy) og Oberst, senere General, Friedr. v. Bawür, der fik overdraget Markvard Rantzaus Regiment. Fra 1642 afskaffede Kongen af Spar-sommelighedshensyn Obersterne ved Regimenterne og lod Oberstløjtnanterne føre disse²⁾.

De hvervede Afdelingers Forhold til den civile Befolkning kan i det væsentlige henføres under to Omraader: det økonomiske og det justitielle.

Foran er anført den kongelige Ordre, der regulerede den „Servis“, det indkvarterede Militær kunde fordre, og det ses, at Forplejningen til Mand og Hest her forsaavidt var Borgerskabet uvedkommende, som Militæret selv havde at sørge for denne ved Haandkøb. Denne

¹⁾ Inländ. Registr. ¹⁴/₉ 1641.

²⁾ Jyske Tegn. ²⁶/₄ 1642.

Form for Indkvartering var den for Borgerskabet mest lidelige og mest profitable, men den kunde naturligvis ikke udøves, naar Staten var ude af Stand til at betale Soldaterne Lønning, eller den ansaa det for klogest ikke at gøre dette, altsaa navnlig i Krigstid. I Fredsaarene var Regelen næsten uden Undtagelse den, at Soldaterne — Befalingsmænd som menige — hos Beværtningsmænd og Husværter selv købte Mad og Drikke og selv betalte derfor. Naar Kompagniet efter kortere eller længere Tids Ophold skulde forlade det hidtil hafte Kvarter¹⁾, indgav Magistraten paa Borgerskabets Vegne detailleret Opgørelse over, hvad den enkelte Soldat skyldte Borgerne, lige fra nogle faa Skilling til 10—15 Rdl. Kompagnichefen paa Mandskabets Vegne attesterede Beregningens Rigtighed og enten afgjorde Gælden inden Afmarchen eller opbevarede Genpart af Opgørelsen for ved første Lejlighed at aflevere den til Krigskommissarien, der da — event. efter Paamindelse af Kancelliet — betalte Beløbet og trak det fra i Soldaternes Tilgodehavende, naar der gjordes Afregning med Kompagniet. I den første Tid beordrede Kancelliet Byerne til saaledes at opgive Mellemværendet med Soldaterne — senere gik dette af sig selv. Det ses tillige, at naar Afdelingerne var paa de lange Marcher fra Grænserne ind i Riget eller omvendt, brugtes den Form, at Kompagniet betalte for Fortæringen — ikke den enkelte Mand. Der foreligger en Mængde saadanne Ordre fra Kancelliet til Kommissarierne om „efter rigtig Haandskrift og anden retfærdig Fordring“ at betale Byernes Tilgodehavende, ligesom der haves et Antal Beregninger over saadanne

¹⁾ Vi undgaar at bruge Betegnelsen „Standkvarter“, da dette i Datiden betegnede Kvarter med Bispisning.

fra forskellige Byer, medens kendte Eksempler paa, at Borgerne ikke har faaet deres Penge, er sjældne¹⁾.

Noget andet er det, at det kunde trække ud, inden Kreditorerne fik deres Penge; men det var jo, som alt berørt, noget, som man var vant til i hin Tid. Iøvrigt bør det erindres, at Soldaterne selv var interesserede i, at Borgerskabet m. fl. nærede den Overbevisning, at deres Fordringer paa Soldaterne eller rettere paa Kompagniet var sikre nok; thi Kreditten hos Kvarterværterne m. fl. var jo ikke sjælden deres eneste Ressource.

Saavidt vides er der først i Vinteren 1642—43 sket Indkvartering med Bispisning hos Kvarterværterne, og ogsaa da drog Kancelliet Omsorg for Betalingen²⁾. I Krigstid derimod var Indkvartering med Bispisning det almindelige. Saaledes anordner Tage Tott og Knud Ulfeldt i December 1644 paa Malmøhus, at Borgerskabet i Malmø skal give deres Soldater af „Det Gamle Danske Regiment“ enten Mad og Øl eller en halv Rigsdaler om

¹⁾ Inländ. Registr. $\frac{1}{2}$ 1640 m. fl. St. Jyske Tegn. $\frac{23}{10}$ 1640 og $\frac{1}{3}$ 1641 (4 forskellige Ordre). Mange Steder i Knud Ulfeldts Regnskaber. „Vort Rytteri paa March til de gamle Kvarterer angiver for Os, at de har ringe eller ingen Middel at leve for der, da de paa Marchen har fortæret, hvad de havde — med mindre de faar deres Tilgodehavende. — Ulfeldt skal derfor snarest gøre Afregning med Rytterne og gøre op, hvad de har tilgode, naar det er trukket fra, som de skylder i deres Kvarterer. Forskellen skal U. snarest udbetale Rytterne (Jyske Tegn. $\frac{23}{10}$ 1643). Derimod vides det ikke, om Karen sal. Træbens, der synes at have holdt en Smugkro i Helsingør, fik, hvad hun havde borget Soldaterne (Indk. Breve til Danske Kanc. $\frac{20}{10}$ 1641).

²⁾ Den $\frac{29}{1}$ 1643 i Viborg modtager Fr. Reedtz til Tygestrup, Lensmand paa Vordingborg, 1384 $\frac{1}{2}$ Rdl., der skal leveres til Oberstvagtmester Paul Bentfeldt i Kjøge, og skal Bentfeldt hermed kontentere og betale Borgerskabet i Næstved og Kjøge for, hvad de hos Soldaterne har tilgode, „saavidt de kan tilstrække“ (Knud Ulfeldts Regnsk. 1642—43).

Ugen; men „huisz officeren[s] trachtament belanger, da huisz di forterer nødtørftigligen hosz derisz Verter, schall di¹⁾ icke paatuiffle, ded denn[em] io aff deris besoldung schall igiengiffes; och er best at en huer medt sin officerer om alting accorderer“²⁾. Men ogsaa for dette Forhold gjaldt den sædvanlige Fremgangsmaade: attesterede Regnskaber og forlods Betaling ved Afregningen efter Krigen.

Chefen for det geworbne Rytteri, Friedr. v. Buchwaldt, voldte til enhver Tid meget Besvær, og han synes at have været en Kværlant og Procesmager om en Hals. Overalt hvor han kom frem, kom han i Strid med sine Omgivelser, og Tallet paa Klager og Kontraklager ham vedrørende og Kancelliordrer i den Anledning er meget stort. Snart klager han over, at Borgerskabet i Ribe og Kolding „med Ubillighed behandler Rytterne saavel med Mad og Øl som med Hestefoder“, saa at Lensmændene beordres til at sætte en „billig“ Takst for disse Artikler, snart anmoder han om, at Borgerne i Kolding maa faa Tilhold om, „att de dennom noget discret holder imod Rytterieth“ med Kedler, Fade o. l. at laane, da Rytterne ikke ret vel kan føre saadant med sig; og i det hele skal Lensmændene føre Tilsyn med, at der er rimelige Priser paa de Ting, som Soldaterne behøver. Dernæst er han misfornøjet med de ham selv anviste Kvarterer i Vejle og Aarhus osv. osv. Saa er det Borgerskabet, der beklager sig over de store Fordringer m. H. t. Staldrum til Rytterhestene, eller over at Officererne ikke fører Tilsyn nok med deres Ryttere osv.³⁾.

¹⁾ Det er Værterne.

²⁾ Knud Ulfeldts Regnsk. (Skaanske Handl. Nr. 876.)

³⁾ Jyske Tegn. ²⁵/₃, ¹³/₄, ²⁰/₇ og ¹⁷/₈ 1639. Indk. Breve t. Danske Kanc. ²²/₁₂ 1640. ²⁰/₅ og ¹³/₁₁ 1643.

For øvrigt var Soldaterne m. H. t. deres Forplejning i Freds- og Krigstid ikke henvist til den civile Befolkning alene, idet der under særlig vanskelige Forhold oprettedes Magasiner, hvorfra Soldaterne forsynedes. Men desuden var Kompagnierne til forskellige Tider udstyrede med en „Marquetender“, hos hvem Folkene kunde forsyne sig, idet Kompagniet, for hvem Marketenderen kunde være absolut uundværlig, ogsaa her indestod for Betalingen af, hvad der maatte betragtes som Nødvendighedsartikler. Adskillige af Marketendernes Regnskaber er endnu bevarede og giver ikke-uinteressante Oplysninger om Af- og Tilgangen af Mandskabet m. fl. ved de hvervede Afdelinger i Krig og Fred.

Hvad Justitsen angaar skal først bemærkes, at trods det at den almindelige Respekt for Love og Anordninger samt for andres Ret var temmelig ringe, blev den militære Disciplin forholdsvis strængt gennemført, og dette var ret vel kendt blandt Lejesoldaterne: i Danmark betales Soldaterne daarligt, men de straffes strængt, hed det sig. Dertil kommer for det betragtede Tidspunkt, at hvorvel Christian den Fjerde i Praxis sejrrikt hævdede, at han stod over Lovene, var han til Tider striks nok overfor Undersaatterne men navnlig overfor Militæret, idet han erkendte og udtalte, at skarp Disciplin intet Sted var nødvendigere end „overfor saadant Folk“ (Militæret).

Den menige Soldat var jo nærmest henvist til at omgaas de laveste Klasser i Bybefolkningen; men Bybefolkningen i Danmark stod uden Tvivl tilbage i Kundskab, Verdenserfaring, ydre Optræden — „Kultur“ kan man vel sige — for vore sydlige Naboer, og det er

næppe uberettiget at antage, at den hvervede, tysk fødte Soldat i „kulturel“ Henseende stod over de Folk af Arbejder- og Haandværkerklassen, hos hvem han boede, ved hvis Ild han søgte Varme, hvis Lys han benyttede, hvis Køkkenredskaber han eller hans Kone brugte, med hvem han traf sammen paa Værtshuset osv. Disse hvervede Tropper kan saaledes vistnok siges at have tilført Landet nogle „Kulturværdier“. Derimod kan man maa-
ske tvivle om, hvorvidt den offentlige Ro og Orden har vunden ved disse fremmedes Ophold i Landet. Den menige Soldat var jo berettiget til udenfor Tjenesten at afgøre Stridigheder med Kammerater med Vaaben i Haand (dog kun Kaarden og kun til at hugge med), medens vi ved, at Stridigheder mellem de lavere Klasser indhyrdes, naar Øllet eller Brændevinen var stegen dem til Hovedet, ikke sjælden endte med Slagsmaal og Knivstik — hvad Under da, om der engang imellem kunde forekomme saadanne Sammenstød mellem civile og militære? Og dog maa det siges, at hvad der aktnæssig foreligger om „Soldatesquens“ Voldsomhed o. l. i denne Periode er forholdsvis lidt og i ethvert Fald ikke tilstrækkeligt til, at man i den Henseende kan fælde nogen nedsættende Dom om den hvervede Soldat.

Oplysende i saa Henseende er en Ordre, som Christian den Fjerde udstedte 1639 til Rigmarsken Jørgen Urne: Os berettes, hvorledes den skarpe Disciplin, som under Rytteriet, der er omlagt i Købstæderne og paa Landsbyerne paa en Del Steder(ne) i Vort Rige Danmark, er befalet at holdes, meget skal ægge Undersaatterne til at bruge adskillige Ubilligheder, ikke alene mod de gemene Ryttere men ogsaa [mod] Officererne; hvilket uanset, naar det Øvrigheden, som er sat til

saadant at forekomme, bliver klaget, da bifalder de Undersaatterne, og tit i det, som Uret er, visende herhos Officererne med Rytterne derhos hen til Lov og Ret — da efterdi det er ikke Officerernes Middel, ej heller Maner i saadan Tilfald at give sig i nogen Proces, tilmed naar Rytterne for noget af Undersaatterne anklages, da naar de straks af deres Officerer lider den Straf, som dennem for deres Forseelse bliver paalagt: Bede Vi Eder og naadigst ville, at I hertil finder Middel, at saadant anderledes ordineres, saa at Lensmændene tilholder deres Borgmestre eller anden Underøvrighed, hvor Rytteriet er omlagt, at de deres Borgerskab samt andre paa Landsbyerne dennem de raader (?), for hvad de kan beskyldes og overbevises, straks ligesaavelsom Rytterne, eftersom deres Forseelse kan være, lader straffe, hvilket Officererne i lige Maade imod deres Ryttere skal øve, for at der god Orden paa begge Sider kan holdes¹⁾. Efter dette at dømme synes det ikke, at Officererne har undladt at bruge deres Myndighed overfor de undergivne, medens derimod den civile Øvrighed har været for slap.

Et andet Indtryk faar man dog af en kongelig Ordre 1641 til Oberstløjtnant Paul Sehested („Det Gamle Danske Regiment“) i Anledning af, at Kongen har erfaret, at nogle af Sehesteds Officerer eller Soldater, der er indkvarteret i Varde, i stor Mutvil har slaaet Folkene og jaget dem ud af Huset, „og Du alligevel søger at trække det ud med at straffe dem. Da Vi aldeles ikke er til Sinds at ville se igennem Fingre med saadan Frevel, er Vor alvorlige Befaling, at Du i sikker Forvaring lader Os Forbryderne overbringe samt deres medskyldige

¹⁾ Jyske Tegn. 17/9 1639.

og selv kommer med herover, da Vi agter Selv at statuere et Eksempel for andre til bedre Comportement og Afsky¹⁾. Nærmere Oplysning om Sammenhængen findes ikke umiddelbart som Indlæg til denne Ordre; men Sagen ser jo ikke godt ud for Soldaterne, og man skønner tydelig, at Kongen ikke vil lægge Fingrene imellem men agter at slaa haardt til, da en passende Lejlighed er der. Men nogle Dage senere — vel sagtens efter at Sehested har givet Beretning²⁾ — underrettes Rigmarsken om, at en Borgers Hustru i Varde beklager sig haardt over, at Soldater af Paul Sehesteds imod Borgmesters og Raads Samtykke selv har taget Kvarter i hendes Hus og Gaard i hendes og hendes Mands Fraværelse og sig uskikkelig i adskillige Maader forholder; hvorimod Paul Sehested højlig beklager sig, at Borgmester og Raad ikke har givet ham ordenligt Kvarter, og ingen skal kunne bevise, at hvad Borgerens Kone siger er Sandhed. Urne skal nu undersøge, forlige eller dømme Parterne imellem. — At det er den samme Sag, der omhandles i de to Ordre, kan der næppe være Tvivl om. Men Kongen har dog efter Sehesteds Oplysninger skønnet, at Sagen var mindre kriminel end først antaget, da han jo giver Afkald paa at faa Ugærningsmændene overskikket³⁾.

Saa gaar Tiden hen til i Juli Maaned samme Aar, da Sehested har indberettet til Kongen om Sagens Afslutning — og atter skifter Sagen Udseende, men denne Gang i Soldaternes Disfavør. Kongen har modtaget Sehe-

¹⁾ Inländ. Registr. ²⁴/₂ 1641.

²⁾ Det fremgaar af Ordren til Paul Sehested, at Kongen kun kender den ene Parts, Borgerens, Indlæg i Sagen.

³⁾ Jyske Tegn. ⁸/₃ 1641. Kongen var dengang paa Koldinghus.

steds Skrivelse angaaende Straffen over de Soldater af hans, som i Varde har øvet Vold mod en Mand og Kone; men da det ved Tærningspillet let kan ske, at den uskyldige kan blive truffen, „hvad Vi nødig vil se“, saa vil Vi, at Du igen skal tage de fem Rådelsführer for og undersøge, hvem der har begyndt, og hvem der var den værste. Sehested kan true dem med Tortur og i Nødsfald anvende denne¹⁾. Hvorledes Sagen omsider endte vides ikke.

Dette at lade de anklagede — som her — eller skyldige „kaste“ om, hvem der skulde lide Straffen, kendes ikke i Christian den Fjerdes danske Krigsartikler og „Gerichtsordnung“ men er vel bleven praktiseret ind af de hvervede Afdelingers Officerer, der kan have set Fremgangsmaaden anvendt i Trediveaarskrigens Hære — og den var unægtelig bekvem. Metoden var kort i Forvejen bleven anvendt ved det af Oberstløjtnant Henrik v. Buchwaldt kommanderede Regiment kongelig Leib-guardie, der dengang laa spredt i Byerne i Hertugdømmerne. Kongen lader Buchwaldt tilskrive følgende: Vi har erfaret, at der for nylig i Flensborg er sket et „Niederschlag“ blandt Soldaterne paa Vagten, hvorefter i den Anledning „das Spiel“ er bleven tilladt nogle, som var beskyldt derfor, og dog er maaske den uskyldigste bleven truffen. Men vi hører ogsaa, at der ikke er bleven holdt nogen ordentlig Krigsret ved hele Regimentet, men — imod Krigsbrug — alene ved dette Kompagni er Retten bleven besat og Dommen afsagt. „Du skal derfor endnu en Gang nedsætte „ein gemeines, förmliches

¹⁾ Inländ. Registr. 29/7 1641. At det er den samme Sag synes utvivlsomt, men Indlægene til Registranten er formentlig gaaede tabt.

Kriegsgericht“, straffe den skyldige og i saadan bekendt Sag ikke tillade noget Spil samt tilbørlig inkvirere, hvorledes det er gaaet til i den første Krigsret, og procedere imod de paagældende Officerer“ ¹⁾).

Af væsentlig anden Art er det Ulykkestilfælde, eller hvad det nu har været, der skete i Vilstrup ved Kolding, hvorved en Bonde blev dødelig saaret, og hvorom nogle Dokumenter beretter følgende: Staffen Hansen i Vilstrup med Slægt og Venner har sluttet venligt Forlig med Wilhelm Brun, Feltskær ved Ritmester Henrik Rantzaus Kompagni ²⁾), som af Uagtsomhed har saaret Staffen Hansen i Armen. Der er vedlagt en Erklæring fra to Barberer i Kolding om, at dersom ikke Alderdom eller Sygdom støder til, kan de Staffen Hansen tilføjede Saar ikke medføre Døden; men 3 Dage efter udsteder to andre Mænd Erklæring om, at Staffen Hansen før sin Død udtalte, at han intet Fjendskab nærede mod Brun, som ikke med Villie havde skudt ham i Armen ³⁾).

Hertil skal føjes, at i 1641 beordres General-Krigskommissarius til at udbetale til de fattige i Kolding og Viborg Pengebøder, som en Løjtnant og en „Balberer“ (Feltskær), der havde ligget indkvarteret i de to Byer, var idømte, og at i 1642 en Mand i Aarhus ansøgte Kancelliet om Fritagelse for Indkvartering af Soldater, da nogle af disse tragtede ham efter Livet ⁴⁾). Og hermed er anført, hvad der af den Art er Forfatteren bekendt fra det her betragtede Tidsrum.

¹⁾ Inländ. Registr. ⁷/₃ 1641.

²⁾ Det var Friedr. v. Buchwaldts Eskadron.

³⁾ Indkomne Breve til Danske Kanc. ⁶/₄ 1640.

⁴⁾ Indkomne Breve til Danske Kanc. ⁸/₁₁ 1642. Jyske Tegn. ²⁵/₉ 1641.

Om Nationalitetsforholdene i disse hvervede Afdelinger skal bemærkes, at der jo ved forskellige Lejligheder var bleven afgivet udskrevet dansk Mandskab til „Det Gamle Danske Regiment“. I den første Tid var disse Folk af og til bleven ombyttede med nyudskrevet Mandskab og de gamle hjemsendte; men de i 1641 afgivne forblev fast ved Regimentet indtil Krigens Slutning 1645, saa at dette Regiments Mandskab for en Fjerdedels Vedkommende bestod af udskrevne Bønderkarle. Det skal særlig bemærkes, at for disse Folk godtgjorde Kongen ingen Haandpenge. I Pentz' Regiment fandtes der ved enkelte Kompagnier adskillige danske Folk, men Regimentet var iøvrigt helt igennem tysk (holstensk). Forholdene ved Kongens Leibguardie (Henrik v. Buchwaldt) er ikke bekendte. I Ryttereskadronen bestod Ritmester Niels Lykkes Kompagni halvt af Danske, men de andre Kompagnier var fuldstændig tyske. Som Regel var det danske Mandskab samlet i Roder og Korporalskaber for sig selv, og der kendes ikke noget Eksempel paa, at Danske og Tyske indenfor samme Kompagni osv. ikke enedes godt.

Ikke faa af Soldaterne, og da navnlig blandt Tyskerne, var gifte — ved et af Fodfolkskompagnierne paa 275 Hoveder saaledes 9 Underofficerer og 51 Gefrejttere og menige — og Familien fulgte som Regel Manden, hvor denne færdedes i Krig og Fred.

Afgangen i Løbet af Krigen 1643—45, 2 $\frac{1}{2}$ Aar, var ikke saa stor, som man kunde vente det, og synes i Gennemsnit at have udgjort omtrent en Trediedel af den hele Styrke; men heraf er omtrent Halvdelen død af Sygdom, omtrent en Femtedel deserteret, en Sjettedel „vorm Feinde geblieben“ og en Femtedel aftakket, for-

mentlig paa Grund af Saar o. l. — Forholdet m. H. t. Tjensttidens Længde for de geworbne var ret stabilt. I 1647 havde saaledes mange af Folkene tjent ved deres Kompagni uafbrudt siden Oprettelsen i 1638 og kun forholdsvis faa i kortere Tid end $3\frac{1}{2}$ Aar, altsaa fra Krigens Begyndelse.

Som alt tidligere bemærket var hvervede Soldater en dyr Vare, og Christian den Fjerdes hvervede Hær kostede Riget uhyre Summer. De første Udgifter til Opstillingen af et Fodregiment paa 3000 Mand var 12,000 Rdl. til Laufgeld, Forplejning i Laufplatz o. l. Den maanedlige Lønning, saalænge den meniges Lønning var 4 Rdl., beløb sig til 15—16,000 Rdl., altsaa 180—190,000 Rdl. aarlig. Med Udgifterne til Erstatning for døde, bortløbne, utjenstdygtige osv., til Krudt, Bly og Lunte m. m. kommer man let op paa 200,000 Rdl. aarlig til „Det Gamle Danske Regiment“. Pentz' Regiment kan anslaaes til i Gennemsnit at have kostet 140,000 Rdl., de 4 Rytterkompagnier 80,000 Rdl. aarlig, saa at en hvervet Styrke af godt 5000 Md. til Fods og 600 Ryttere kostede Riget over 400,000 Rdl. aarlig.
